

Літаратура

1. Петрашкевіч, Алесь. Здрапежаная зямля / Алесь Петрашкевіч. – Мінск: УП «Тэхнапрынт», 2003. – 448 с.
2. Караткевіч, У. Старыя беларускія хронікі: Песы / У Караткевіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – 304 с.
3. Садаўнічы, Э. В. Нацыянальная ідэя ў драматургіі У. Караткевіча / Э. В. Садаўнічы // Пытанні культуры і мастацтва Беларусі. Выпуск 13. – Мінск, 1994. – С. 101 – 108.

В.Ю. Бароўка (Віцебск)

МАСТАЦКАЕ НАРОДАЗНАЎСТВА Ў РАМАНЕ У. КАРАТКЕВІЧА «КАЛАСЫ ПАД СЯРПОМ ТВАІМ»

Мастацкае народазнаўства – канцэптуальнае, ініцыятыўна-творчае ўзнаўленне пісьменнікамі рыс характару, быту, матэрыяльнай і духоўнай культуры пэўнага народа ў літаратуры, канструяванне вобраза народа шляхам адбору найбольш прыдатных для гэтага сродкаў і прыёмаў. Спецыфіка мастацкага народазнаўства найперш вызначаецца вобразнай формай асваення свету ў прыгожым пісьменстве, дзе сінтэзуюцца аб’ектыўнае і суб’ектыўнае, агульнае і індывідуальнае, рацыянальнае і эмацыянальнае, лагічнае і інтуітыўнае. Асэнсаванне і адлюстраванне пісьменнікамі народа грунтуюцца на сінтэзе індывідуалізацыі і абагульнення, праз адзінкавае, зменлівае раскрываецца агульнае, сутнаснае, нярэдка пры гэтым наглядаецца тэндэнцыйнае завастрэнне рыс рэальнага свету, сімвалізацыя жыццёвых з’яў. Мастацкае народазнаўства дае пісьменнікам магчымасць мадэляваць ідэальную рэчаіснасць, рэпрэзентаваць свой ідэал суайчынніка.

Інфарматыўна-пазнавальны аспект мастацкага народазнаўства выяўляецца шляхам суаднясення паказанага пісьменнікамі з рэчаіснасцю, якую яны адлюстроўваюць, эстэтычны – у майстэрстве арганізацыі апаведу, аксіялагічны – у значнасці ўвасобленага эстэтычнага ідэала народнага характару. Пазнавальная і эстэтычная каштоўнасць народазнаўчай інфармацыі ў літаратурных творах не заўсёды знаходзяцца ў адназначнай сувязі. Узноўленыя пісьменнікамі з’явы народнага жыцця, народныя характары заўсёды ўтрымліваюць у сабе ацэначны бок.

Задачу стварэння мастацкай гісторыі беларускага народа, пастаўленую Вацлавам Ластоўскім, Максімам Гарэцкім, Кузьмой Чорным, вывучэнне беларуса ў гістарычнай дыяхраніі на практыцы ажыццявіў Уладзімір Караткевіч. У асэнсаванні мінулага ён зрабіў прынцыповы ўхіл на даследаванне не сацыяльна-палітычнай гісторыі, не барацьбы антаганістычных класавых сіл, што наглядалася ў многіх яго айчынных літаратурных папярэднікаў, а на спасціжэнне нацыянальнага свету і індывідуальнага чалавечага лёсу на фоне гістарычнай эпохі. Мастацкае народазнаўства – адзін з важнейшых прынцыпаў і элементаў караткевічаўскай паэтыкі. Пісьменнік адкрываў у сваіх творах гісторыю Беларусі перш за ўсё для саміх беларусаў. Ён адзначаў: «А для нас жа, беларусаў, гісторыя – у многім нязведанае. Мы пакуль што мала ведаем аб жыцці, звычаях, побыце нашых продкаў. І кожны, хто ведае, хто можа ведаць, павінен збіраць гэтыя падрабязнасці і перадаваць іх іншым» [1, с. 5]. Цяжка спрачацца з аксіяматычным сцвярджаннем А.І. Мальдзіса: «Вызначыць, які быў унутраны і вонкавы выгляд жылля, як апранаўся і абуваўся колішні чалавек, што ён еў і піў, як бавіў вольны час, як перамяшчаўся. Без такіх звестак раманіст не можа напісаць гістарычны раман, мастак – стварыць гістарычнае палатно, рэжысёр тэатра ці кіно – паставіць гістарычны спектакль ці кінафільм» [2, с. 12]. Творы Караткевіча пра мінулае энцыклапедычныя, з пункту гледжання адлюстравання быту і быцця беларусаў на працягу іх шматвяковай

гісторыі. Сучасны даследчык гістарычнай прозы А.Г. Баканаў слушна заўважыў: «Аповед пра мінулае можа быць вельмі дакладным у падрабязнасцях, у адлюстраванні этнаграфічных дэталаў, дробных прыкмет часу. Але калі ён не адухоўлены вялікай абагульняльнай думкай, калі ў ім адсутнічае шырокая гістарычная перспектыва, ён не пакідае меж бяскрылага норава- і бытапісальніцтва» [3, с. 37]. Караткевіч быў далёкі ад самамэтнай белетрызацыі айчынай гісторыі, для сваіх твораў ён выбіраў праблематыку і сітуацыі «вечныя» і разам з тым сугучныя яго часу (напрыклад, процістаянне подласці і высакародства). Пісьменнік свядома адштурхоўваўся ад трактоўкі выключна сялянскай радаводнай беларусаў, трансфармаваў багаты вопыт сусветнай, найперш прыгодніцкай літаратуры для актуалізацыі ў мастацтве слова грамадскай, дыдактычна-этычнай значнасці асэнсавання нацыянальнага характару і нацыянальнай гісторыі.

Эстэтычная рэканструкцыя мінулага беларусаў патрабавала ад пісьменніка вялікай увагі да побыту, нораваў, светаадчування нашых продкаў. Узнаўленне ўсяго гэтага знаходзіла ў творах Караткевіча матываванае сюжэтнае вырашэнне. Так, у прыватнасці, у рамане «Каласы пад сярпом тваім» (1965) этнаграфічны фон «апраўданы» тым, што маладыя героі пісьменніка пазнаюць свет увогуле і свой нацыянальны свет у прыватнасці.

Раман «Каласы пад сярпом тваім» з поўным правам можна лічыць кароткім мастацкім курсам гісторыі і этнаграфіі Беларусі. Па слушных словах А.У. Русецкага, гэта быў практычна першы ў пасляваеннай беларускай літаратуры «буйны шматпланавы, нават панарамны твор пра гістарычнае мінулае беларускага народа» [4, с. 77]. У цэнтры рамана знаходзіўся паказ індыўідуальных лёсаў у цеснай сувязі з гісторыяй беларускай зямлі ад канца XVIII і да другой паловы XIX стагоддзя. У «Каласах пад сярпом тваім» упершыню ў айчынай прозе быў шырока прадстаўлены быт арыстакратаў і шляхты, аўтар нагадаў важнейшыя падзеі беларускай гісторыі ад канца XVIII да пачатку другой паловы XIX стагоддзя, язычніцкіх багоў, міфалагічных істот (бога холаду Зюзю, бога смерці і чумы Паляндру, лазні – Лазніка і інш.), прывёў беларускія назвы зорак і планет, народныя калядныя, жніўныя і велікодныя песні, напам'ядаў звычаі (кувада, дзядзькаванне, пастрыжыны), каб акцэнтаваць унікальнасць беларускага космасу, светаўспрымання сваіх землякоў, сфарміраваную ў выніку пастаяннага цеснага ўзаемадзеяння з прыродай.

Мастацкую праўду нярэдка разумеюць як праўду факта. У. Караткевіч не ігнараваў гістарычныя факты, аднак да адлюстравання жыцця нашых продкаў падыходзіў менавіта як мастак. Напрыклад, у «Каласах...» у сувязі з лёсам Алеся Загорскага згадваецца дзядзькаванне. Гэты звычай ужо адсутнічаў у побытавай практыцы арыстакратаў XIX стагоддзя. З пункту гледжання навукі, такі пісьменніцкі падыход супярэчыць гістарычнай праўдзе, але раман Караткевіча – не навуковая праца, а літаратурны твор, дзе кожны элемент дэтэрмінуецца пэўнай эстэтычнай задачай. Дзядзькаванне, праз якое прайшоў Алесь, – сведчанне вернасці менавіта беларускім арыстакратычным «караням» яго дзеда Данілы Вежы-Загорскага, адзін з жыццёвых універсітэтаў для самога Алеся. Сэнсава значным эпізодам у «Каласах пад сярпом тваім» з'яўляецца апісанне пастрыжын старэйшага сына ў сям'і Загорскіх. Абрад пастрыжын на беларускіх землях у XIX стагоддзі не меў шырокага арэальнага бытавання, не быў прыняты ў сем'ях праваслаўнага веравызнання Падняпроўя (па сюжэце твора ўсе Загорскія, за выключэннем малодшага брата Алеся Вацлава Загорскага, былі хрышчаны ў праваслаўнай царкве), аднак у апавядальніцкую тканіну твора эпізод уключаецца Караткевічам, каб панарамна падаць атачэнне князёў Загорскіх, абазначыць чарговы этап сацыяльнай і псіхалагічнай ініцыяцыі галоўнага героя, падкрэсліць тонкае разуменне дзедам Алеся, старым Вежам-Загорскім, канфесійнай палітры на беларускай зямлі. Дарэчы, як сцвярджаюць сучасныя расійскія гісторыкі, Леў Талстой у славуце «Вайне і міры» знарок відазмяняў

добра вядомыя яму гісторыка-этнаграфічныя факты, трансфармаваў іх у адпаведнасці са сваёй задумай і асаблівасцямі чытацкай аўдыторыі свайго часу і дасягнуў таго, што людзі, дасканалыя не знаёмыя з гістарычна-бытавым фонам пачатку XIX стагоддзя, і па сённяшні дзень лічаць «Вайну і мір» ледзь не бездакорным творам у плане ўзнаўлення празаікам гістарычных і этнаграфічна-бытавых рэалій. Е.М. Цымбаева на падставе супастаўлення гісторыка-этнаграфічных фактаў і іх мастацкай падачы Львом Талстым зазначыла: «У “Вайне і міры” шматграннасць ідэйнага зместу ствараецца проціпастаўленнем мастацкага тэзіса гістарычнаму антытэзісу ці наадварот» [5, с. 215]. У творы Л. Талстога дастаткова многа рознага роду гісторыка-этнаграфічных недакладнасцей. Письменнік, для прыкладу, не ў адпаведнасці з рэаліямі часу паказаў становішча фрэйлін пры царскім двары, выхаванне і становішча дзяцей у дваранскіх сем'ях канца XVIII–пачатку XIX стагоддзя, іменаслоў таго перыяду, побытавыя з'явы. Так, письменнік уключае у «Вайну і мір» эпізод сватання Анатоля Курагіна да князеўны Мар'і Балконскай. Згодна з маральнымі нормама пачатку XIX стагоддзя, гэта сам па сабе прэцэдэнт, бо на той момант Анатолю было крыху больш за дваццаць год, жаніцьба ў такім маладым узросце бацькамі не віталася. Або на адным з балоў Андрэй Балконскі, які знаходзіўся у апалчэнні, з'яўляецца ў вопратцы кавалергарда. Свядома ці несвядома пададзеных аўтарам этнаграфічна-бытавых недакладнасцей у «Вайне і міры» вельмі многа. Зробленае Л. Талстым даказвае, што письменнік не банальны капіроўшчык жыцця, а крэатар, які сілай свайго таленту прымушае паверыць у праўдзівасць створанага ім мастацкага свету.

Нельга да канца пагадзіцца з думкай аўтарытэтнага даследчыка творчасці Уладзіміра Караткевіча А.Л. Вераб'я, што гісторыка-этнаграфічныя звесткі ў рамане выступаюць толькі як з'явы «пазнавальнага плана» [6, с. 146]. Уладзімір Караткевіч па выкарыстанні іх прынцыпова адрозніваецца ад такіх папулярных тагачасных письменнікаў, як украінец Паўло Заграбельны, аўтар раманаў «Дзіва», «Першамост», «Смерць у Кіеве», або рускі Валянцін Пікуль, аўтар «Баязета», «Слова і справы», «Фаварыта», дзе гісторыка-этнаграфічны план – фон для захапляльнага аповеду. У прозе У. Караткевіча этнаграфічна-бытавыя і фальклорна-этнаграфічныя элементы, уплеченыя ў сюжэт, не толькі характарызувалі персанажаў нацыянальна, сацыяльна і этычна, але і генеравалі аўтарскую думку. На гісторыка-этнаграфічным матэрыяле письменнік даваў «характарыстыку нацыянальнага быцця», выяўляў «філасофію станаўлення нацыянальнай свядомасці» [7, с. 105] ад усведамлення персанажам сваёй нацыянальнай прыналежнасці да спасціжэння крыніц фарміравання нацыянальнай саматоеснасці асобы. Уладзімір Караткевіч – рамантык па светаўспрыманні, народазнаўчыя элементы ў яго творах мелі пэўную мастацкую ўстаноўку на экзатычнасць, неслі моцны патрыятычна-эмацыянальны зарад, паэтызавалі беларускія стравы, строі, танцы, старадаўнія звычаі, уяўленні пра свет, гераічны і высакародны пачаткі ў народным характары, дапамагалі аўтару годна стаць «перастваральнікам Беларусі» [8, с. 194]. Мастацкае народазнаўства ў прозе письменніка, такім чынам, – неабходны элемент не толькі распрацоўкі абранай аўтарам тэмы, але і рамантызацыі беларускай гісторыі і беларускай душы.

Літаратура

1. Мальдзіс, А. Каласы з цаліны / А. Мальдзіс // ЛіМ. – 1967. – 21 ліп. – С. 5.
2. Мальдзіс, А. Як жылі нашы продкі ў XVIII стагоддзі / А. Мальдзіс. – Мінск : Лімарыус, 2001. – 384 с.
3. Баканов, А.Г. Современный зарубежный исторический роман / А.Г. Баканов. – Киев : Вища шк., 1989. – 182 с.
4. Русецкі, А.У. Уладзімір Караткевіч : праз гісторыю ў сучаснасць. нататкі літ. творчасці / А.У. Русецкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 287 с.
5. Цимбаева, Е.Н. Исторический контекст в художественном образе : (двор. об-во в романе «Война и мир») / Е.Н. Цимбаева // Вопр. лит. – 2004. – № 5. – С. 175–215.

6. Верабей, А.Л. Абуджаная памяць : нарыс жыцця і творчасці У. Караткевіча / А.Л. Верабей. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 256 с.

7. Локун, В.І. Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы, 1950–1960-я гады / В.І. Локун. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 109 с.

8. Васючэнка, П.В. Ад тэксту да хранатопа : артыкулы, эсэ, пятрогліфы / П.В. Васючэнка. – Мінск : Галіяфы, 2009. – 200 с.

Т.У. Ганчарова-Цынкевіч (Мінск)

СПАДАРОЖНІЦА ЧАСУ: ПАЭЗІЯ УЛАДЗІМРА ЖЫЛКІ

Уладзімір Жылка – паэт-рамантык, выводзіў нашу беларускую літаратуру да еўрапейскага гучання і значэння, далучыў яе да тых праблем, якімі жыла сусветная культура. Творчасць У.Жылкі стала значным дасягненнем беларускай паэзіі. Творы яго з самага пачатку былі прасякнуты пафасам высокіх ідэалаў і пачуццём духоўнасці. Ужо ў пачатковы віленскі перыяд словы цесна зрастаюцца з вобразамі ў такіх творах як “Беларусь”, “Віхор”, “Палімпсест”, напаўняючы іх пачуццём абавязку перад народам, пачуццём патрыятызму: *Беларусь, Беларусь – гэта дзей//І разумных, і слаўных прыклад;//Край вялікіх і дум, і людзей,//І бяздольна схіліўшыхся хат...* [“Беларусь”. 1, с.24]

У “Палімпсесте” аўтар задумваецца над перыпетыямі гістарычнага лёсу сваёй Бацькаўшчыны і вяртанне да праўды ён звязвае з вызваленчым рухам на Беларусі: *Краіна родная! Так сталася й з Табой.//Багацце й характэр твае прыроды//І проішласць слаўную змяшаў чужак з гразей//І словы вывеў гідкія для зводу.//Але народны дух, разбіўшы мур турмы//,Здалей вясковы бруд паганы змесці.//І з дзіўнай любасцю чытаем тое мы//,Што захавалася на палімпсесте.* [“Палімпсест”. 1, с.35]

У гэтым вершы гучыць тэма памяці і слаўных гістарычных традыцый народа, якіх нельга вынішчыць. І ачышчэнне старадаўніх граматаў ад бруду заваёўнікаў – задача адраджэння.

Буйным здабыткам віленскага перыяду стала лірычная паэма У. Жылкі “Уяўленне”, прысвечаная Леапольду Родзевічу – творчаму дарадцу аўтара, па запрашэнню якога ён і прыехаў у Вільню. Менавіта Л.Родзевіч надрукаваў гэту паэму ў газеце “Новае жыццё” ў 1923 годзе, калі сам паэт быў ужо ў Чэхаславакіі. “Уяўленне” – карціна свету, маштабнае абагульненне рэвалюцыйных змен на пачатку 20-х гадоў мінулага стагоддзя. Паэт стварае вобраз новай Беларусі і самога Беларуса: *Шырокаю тропай//У час гэты “Спакус”//На мапу Еўропы//Ўзышоў Беларус.//У лапцях лазовых,// Па святцы ручнік,// І светам Хрыстовым//Зіе аблік.* [“Уяўленне”. 1, с.138]

У творы пануе гармонія ідэй і вобразаў, спалучэнне сімволікі са свабодным упляценнем фальклорных кампазіцый.

У Жылка ў віленскі перыяд жыцця выявіў сябе тонкім лірыкам. Вершы яго пазначаны асаблівай меладычнасцю і мілагучнасцю, кранаюць шчырасцю і празрыстасцю інтанацый. Пачуццё вернасці Радзіме, яе мінуламу і будучаму з’яўляецца адным з вядучых матываў паэзіі Жылкі: *Шануем мы бацькоў імёны://Навука й прыклад нам яны,//І помнім мы і вечна званы,//І вольнасць роднай стараны.* [“Мы любім даўнія паданні”, 1, с.27]

Верш “Мы любім даўнія паданні” напісаны на гістарычным матэрыяле пад уражаннем музеяў, архіваў і помнікаў пісьменства, якія паэт бачыў ў Вільні.

Паэт умее здабываць жыццёвую навуку і моц з няўдач, паражэнняў. З патрыятычнымі і гістарычнымі матывамі гэтага верша цесна пераклікаецца і такі твор, як “Дзед”. Вобраз Дзеда – гістарычны сімвал, які нясе жыццёвы вопыт пакалення, якое памятае паншчыну, сялянскія паўстанні і заўсёды гатовы падтрымаць маладых: *Ды хочь*